

УДК 378:37.032

О. А. ІГНАТЮК

доктор педагогічних наук, професор

Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ ТА САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА

У статті з'ясовано сутність філософсько-педагогічних поглядів Г. С. Сковороди, що втілилися в концепції "Спорідненої праці" і є класичним прикладом проблематики саморозвитку особистості. Розглянуто важливість змісту теоретичних філософсько-педагогічних аспектів для суб'єктів освітнього процесу та практичних кроків, які визначатимуть ефективність процесу професійно-особистісного саморозвитку й самовдосконалення майбутніх інженерів. Наголошено на тому, що цей процес визначено усвідомленням особистістю самозміни, самокорекції й саморегуляції та цілеспрямованістю їх здійснення. Висвітлено провідну ідею технології особистісно-професійного становлення майбутнього інженера та організаційні й психолого-педагогічні умови її застосування у професійній підготовці.

Ключові слова: професійне самовдосконалення, знання, уміння, концепція, майбутній інженер, професійно-особистісне проектування, педагогічні умови, потреба, саморозвиток, самооцінка, технологія.

Динамічний розвиток науки й техніки значно підвищує роль інженерної справи в життєдіяльності сучасного суспільства, що зумовлює збільшення вимог до підготовки майбутніх фахівців технічних спеціальностей у вищому навчальному закладі. Основою реформування вищої технічної освіти сьогодні є гуманізація навчально-виховного процесу, що передбачає розробку й реалізацію на практиці індивідуальної траєкторії фахового зростання студентів, формування в них професійної спрямованості й установки на професійно-особистісне самовдосконалення. У зв'язку з цим у процесі фахової підготовки майбутніх інженерів значно підвищується роль творчої самостійності особистості, яка стає потребою і пов'язана з постійною необхідністю його загальної й спеціальної освіченості. Це вимагає від людини цілеспрямованих, енергійних зусиль і здатності долати сформовані стереотипи, створення нових підходів у підвищенні своєї професійної компетентності, а також здійснення самоосвіти з урахуванням професійних і особистісних якостей.

Проблема розвитку й саморозвитку особистості далеко не нова в психолого-педагогічній науці й уже знайшла своє відображення в численних дослідженнях: *філософське трактування розвитку й саморозвитку, теорія діяльності й методологія діяльнісного підходу* (О. М. Леонт'єв, В. О. Лозовий, С. Л. Рубінштейн), *теорія суб'єктності й суб'єктного підходу* (А. В. Брушлинський, Л. С. Виготський, М. І. Ісаєв, А. М. Крохмаль, Л. С. Рибалка, С. Л. Рубінштейн, В. І. Слободчиков, Н. С. Скрипник), *положення про самонавчання як результат навчання в концепції саморозви-*

тку особистості (В. І. Андреев, Л. М. Кулікова, А. Г. Ковальов, О. І. Кочетов); концепція життєвого шляху особистості (К. А. Абульханова-Славська), концепція творчого саморозвитку особистості (В. І. Андреев) та ін. Проте класичною спадщиною в дослідженнях саморозвитку особистості вважають філософсько-педагогічні погляди Г. С. Сковороди, що знайшли своє втілення в концепції “Спорідненої праці”.

Мета статті полягає у з’ясуванні сутності концепції “Спорідненої праці” Г. С. Сковороди та сучасних аспектів професійно-особистісного саморозвитку та самовдосконалення майбутніх фахівців в умовах вищих технічних навчальних закладів.

Соціальні й педагогічні погляди видатного філософа, педагога Г. С. Сковороди засновані на вченні про “спорідненість”, “споріднену працю”. “Спорідненість” кожної людини з певним видом діяльності (фізичної або духовної) виявляється через самопізнання. Людина, що розпізнала свою “спорідненість”, стає насправді щасливою. Згідно з поглядами Г. С. Сковороди, тільки через духовне вдосконалення окремої особистості можна віднайти ідеал людського суспільства. Звісно, не кожна людина здатна до творчого самопізнання, саме тому й виникає проблема соціальної педагогіки.

Людина є суб’єктом своєї діяльності. Дійсно, особистість здатна цілеспрямовано перетворювати об’єктивну дійсність, творчо розвиватися. Саморозвиток особистості – один із видів діяльної сутності людини. Так, В. О. Лозовий зазначає, що “...ціннісна природа самовиховання виявляється в самооцінках, ціннісних орієнтаціях, соціальних установках, ідеалах, мотивації, які становлять ціннісний блок структури цього виду діяльності. Значущими для індивіда стають цінності й оцінки тієї спільності, з якими він себе ідентифікує, сприймаючи й поділяючи її інтереси. Чим прогресивніша соціальна спільність, з якою індивід пов’язаний, тим значнішими є його духовні цінності й тим вищий його потенціал” [7, с. 15].

На основі наукової літератури [3; 4; 7] можна стверджувати, що процес професійного самовдосконалення можливий лише за умови особистісної зрілості й передбачає усвідомлений вибір людиною свого місця в системі різноманітних суспільних відносин.

Поява потреби в самовизначенні свідчить про досягнення особистістю певного рівня зрілості, для якого характерне прагнення людиною зайняти власну, досить незалежну позицію в структурі інформаційних, ідеологічних, професійних та інших зв’язків з іншими людьми. Процес професійного самовдосконалення особистості включає формування її свідомості й самосвідомості як сенсового осередка [1; 3; 6].

Вирішення особистістю різноманітних завдань шляхом досягнення поставлених цілей забезпечує її самовдосконалення як саморегулюючу цілеспрямовану систему. Тому процес саморегуляції, поряд з іншими потенційними здібностями, визначає внутрішній план професійного самовдосконалення особистості. Процесу професійного самовдосконалення передуює професійне самовизначення особистості, що є початковим етапом у пошу-

ку сенсу життя й однією з умов для адекватної педагогічної взаємодії. Отже, процес розвитку й самовдосконалення особистості визначають усвідомлення нею самозміни, самокорекції й саморегуляції та цілеспрямованість їх здійснення.

Отже, готовність до професійного самовдосконалення майбутнього інженера є особистісним новоутворенням, що відображає зміни в свідомості людини в найповнішому прояві вищої потреби в особистісно-професійному розвитку, що виявляється в набутті відповідних знань, оволодінні й використанні сукупності вмінь здійснювати самовизначення, саморозвиток, самовдосконалення, саморегуляцію та прагненні застосувати свої здібності й потенційні можливості під час створення нового, суспільно значущого продукту, метою якого є самоствердження людини в суспільстві [5, с. 16].

Можна погодитися з думкою А. М. Крохмаль [6, с. 6], що основою готовності майбутніх фахівців до професійного самовдосконалення є потреба в його здійсненні, адже саме потреба як стан особистості завжди пов'язана з наявністю в людини почуття незадоволеності та, як наслідок, спонукає майбутнього фахівця до самозмін. Дослідниця потребу особистості в професійному самовдосконаленні розглядає як усвідомлену необхідність фахівця соціально адаптуватися, самовизначатися й вибудовувати власну стратегію життя для повної самореалізації в професійній діяльності.

Наразі стає актуальним дослідити сучасні аспекти особистісно-професійного саморозвитку майбутнього фахівця, визначити умови його формування. Дуже важливо зауважити, що показник творчої самостійності фахівця – його особистість, здатна ставити перед собою цілі, знаходити способи й засоби для їхнього досягнення шляхом самоосвіти, самовиховання й самоактуалізації.

Успіх самоосвіти в сучасних умовах залежить від цілої низки компонентів пізнавальної діяльності людини, серед яких першочерговими є: а) усвідомлення людиною персональної необхідності в набутті додаткових знань як засобу самозабезпечення можливості професійного самовдосконалення й надання йому особистісного змісту; б) необхідний розумовий розвиток людини, здатність вбачати в науці, виробництві, економіці й життєвих ситуаціях питання (проблеми), формулювати їх, передбачати й планувати послідовні кроки пошуку відповіді на них, їхнього рішення; в) уміння мобілізувати, актуалізувати знання, способи діяльності з уже за-своєних, відбирати з них необхідні для вирішення проблем, що постали, співвідносити їх з умовами завдання, яке вирішують, робити висновки з вивчених фактів; г) наявність жагучого бажання вирішити проблему (завдання), знайти відповідь на питання, що виникають, націлити себе, якщо це необхідно, на самовдосконалення й пізнати нову інформацію з використанням різних джерел [8].

О. О. Бодальов спробував розкрити сутність саморозвитку. Він значає, що які б жорсткі не висували вимоги, якими б вони не були за сво-

їми змістом і формою, особистість однаково сприймає їх і трансформує для себе згідно з характером і ступенем своєї суб'єктивності – рівнем розвитку свідомості, сформованості потреб, розвитку виховуваності характеру. І не хтось інший, а сама особистість ставить перед собою мету, вибирає шляхи для її досягнення й досягає тих або інших результатів [1].

М. Г. Гарунов вважає за необхідне формувати в майбутніх фахівців такі вміння самоосвітньої діяльності: 1) планувати самостійну роботу; 2) використовувати сучасний довідково-бібліотечний апарат, бібліографічні довідники, зокрема й комп'ютерні бази даних; 3) використовувати методику ознайомлювального читання й метод швидкого читання; 4) писати реферати й огляди з різноманітних інформаційних матеріалів; 5) складати плани, конспекти й тексти публічних виступів; 6) здійснювати самоконтроль за роботою, об'єктивно оцінювати результат; 7) дотримуватися основ гігієни розумової праці, необхідної для підвищення ефективності самоосвітньої діяльності [2].

У цих умовах потрібні нові технології, методи й форми підготовки майбутніх фахівців. Розвиток творчої самостійності студентів буде проходити найбільш ефективно, якщо: *по-перше*, будуть враховувати їхні здібності й схильності до певного виду професійної діяльності; *по-друге*, пізнавальна діяльність майбутнього фахівця буде мати переважно активний, перетворювальний характер; *по-третє*, максимально буде використана й стимульована індивідуальна творча діяльність студента, якщо вона буде інтегрована до його самоосвіти.

Провідна ідея *технології особистісно-професійного проектування (ТОПП)* полягає в тому, що вона розглядає процес навчання як активне залучення знань особистості, яка навчається, і розуміє його як динамічний процес, під час якого студент використовує всі доступні йому джерела пізнання для створення власного світогляду [4, с. 311].

Особистість, яка навчається, у цьому випадку стає суб'єктом навчальної діяльності, що, згідно з теорією Б. Г. Ананьєва, означає засвоїти цю діяльність, опанувати її повною мірою, бути здатним до її здійснення й творчого перетворення. Студент, який є активним і самостійно організовує свою діяльність, може стати повноправним суб'єктом педагогічної взаємодії, буде готовий до педагогічного спілкування й пошуково-евристичної діяльності.

Дослідники вищої школи (П. І. Підкасистий, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов та ін.) вважають, що проектування технологій у системі вищої професійної освіти необхідно здійснювати *на основі таких взаємозалежних принципів*, сфокусованих на навчанні через взаємодію теорії й практики, сполученні індивідуальної й колективної роботи, навчання з грою, наставництва й самоосвіти: *навчання на основі інтеграції науки у виробництва, професійно-творчої спрямованості навчання, орієнтованості навчання на особистість, орієнтованості навчання на розвиток досвіду самоосвітньої діяльності майбутнього фахівця* [1].

ТОПП формує системне мислення, дає змогу не тільки розвинути вихідний творчий потенціал особистості, а й сформувати потребу в подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку, готовності до професійного самовдосконалення, а також отримати об'єктивну самооцінку.

Організаційними й психолого-педагогічними умовами, що дають змогу забезпечити формування творчої самостійності й ініціативи на основі ТОПП, [4, с. 312–313] є: *по-перше, перехід від навчання в аудиторії до навчання в малих групах по 2–4 особи в лабораторіях. У цьому випадку студенти, обговорюючи проблему, змушені конструювати інтегровані знання з навчальних і наукових посібників, словників, довідників. По-друге, роботу проводити в режимі самостійного пошуку знань і кооперування зусиль для досягнення групових цілей. Студенти сумлінно виконують свою частину роботи, тому що підсумкова оцінка залежить від того, як команда в цілому вирішила завдання. По-третє, здійснити заміну поточного контролю знань, умінь, навичок на тестування проміжних етапів роботи. По-четверте, забезпечити високий рівень самостійності. Студенти самостійно виконують весь проект, а викладач керує пошуком потрібної інформації, стимулює студентів до пошуку необхідних фактів, гіпотез, теорій, які дадуть можливість їм краще зрозуміти тему. По-п'яте, запровадити перехід від засвоєння всіма студентами того самого матеріалу до оволодіння різним матеріалом і різними способами навчання. У процесі взаємодії студенти навчають один одного, що добре розвиває в них навички кооперації й співробітництва. По-шосте, педагогічна взаємодія між студентом і викладачем вибудовується в фасилітаційному режимі. Викладач змінює свою позицію інформатора, транслятора знань, контролера навченості студента на позицію фасилітатора. Тільки в цьому випадку студенти сприймають цілі викладача як свої власні, що істотно впливає на успіх, забезпечує високий рівень активності, усвідомленості й умотивованості їхніх дій.*

У цьому контексті пригадаємо, що ідеальний педагог у Г. С. Сковороди нагадує сократівську родопомічницю: завдання наставника – не навчання, не інтелектуальний диктат, а ненастирлива, делікатна допомога учневі, зайнятому пошуком щирого покликання, “спорідненості”.

Робота зі студентами на основі ТОПП дає змогу повною мірою реалізувати один з дидактичних принципів – *принцип усвідомленої перспективи*, що мобілізує сили й енергію індивіда на досягнення особистісно-значущої цілі. Суттєво, що засвоєння знань не зводиться до їхнього сприйняття, запам'ятовування та відтворення. Знання стають надбанням особистості в результаті її власної, самостійної інтелектуальної діяльності.

Висновки. Таким чином, творчою волею людина перетворює свою долю, усю систему своїх відносин зі світом, замінюючи їхній недосконалий порядок порядком більш високого рівня, який вона свідомо творить сама. Алгоритм освітніх дій майбутнього фахівця будується на цілеспрямованій взаємодії викладача й студента, що враховує мотивацію та індивідуальні особливості студентів, дає можливість кожному з них скласти свій конкретний план дій

і керуватися ним, передбачаючи рефлексію своїх дій, свою “спорідненість” із певним видом діяльності, здатність до творчого самопізнання.

Список використаної літератури

1. Бодалев А. А. Психология о личности / А. А. Бодалев. – Москва : Изд-во МГУ, 1988. – 188 с.
2. Гарунов М. Г. Развитие творческой самостоятельности специалиста / М. Г. Гарунов // Высшее образование в России. – 1998. – № 4. – С. 83–86.
3. Зобов Р. А. Самореализация человека: введение в человекознание : учеб. пособ. / Р. А. Зобов, В. Н. Келасьев. – Санкт-Петербург : Изд-во С. Петерб. ун-та, 2001. – 280 с.
4. Ігнатюк О. А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика : монографія / О. А. Ігнатюк. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2009. – 432 с.
5. Ігнатюк О. А. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ольга Анатоліївна Ігнатюк. – Харків, 2010. – 44 с.
6. Крохмаль А. М. Формування потреби у професійному самовдосконаленні студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Алла Миколаївна Крохмаль. – Харків, 2012. – 20 с.
7. Лозовой В. А. Самовоспитание личности: философско-социологический анализ : монография / В. А. Лозовой. – Харьков : Основа. – 1991. – 207 с.
8. Пидкасистый П. И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П. И. Пидкасистый, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов. – Москва : Педагогическое общество России, 1999. – 354 с.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2016.

Ігнатюк О. А. Философско-педагогические аспекты личностно-профессионального саморазвития и самосовершенствования будущего инженера

В статье выяснена сущность философско-педагогических взглядов Г. С. Сковороды, которые воплотились в концепции “сродной работы” и являются классическим наследием проблематики саморазвития личности. Рассмотрены важность содержания теоретических философско-педагогических аспектов для субъектов образовательного процесса и практических шагов, которые будут определять эффективность процесса личностно-профессионального саморазвития и самосовершенствования будущих инженеров. Акцентировано на том, что этот процесс определяется осознанием личностью самоизменения, самокоррекции и саморегуляции и целеустремленностью их осуществления. Раскрыта основная идея технологии личностно-профессионального становления будущего инженера и организационные и психолого-педагогические условия ее реализации в его профессиональной подготовке.

Ключевые слова: профессиональное самосовершенствование, знания, умения, концепция, будущий инженер, личностно-профессиональное проектирование, педагогические условия, потребность, саморазвитие, самооценка, технология.

Ignatyuk O. Philosophical and Pedagogical Aspects of Personal and Professional Self-Development and Self-Improvement of the Future Engineer

The author reveals the essence of philosophical and pedagogical views G. Skovoroda who found embodied in the concept of “work” and which serve classical heritage issues in the self-development. We consider the importance of the content of philosophical and pedagogical aspects for the subjects of the educational process and practical steps that will determine the effectiveness of the process of personal and professional self-improvement and self-development of future engineers. It has been determined that the process of professional self-improvement is possible only if the personal maturity and includes a conscious choice of man’s place in the different social relations. The decision by person different tasks to achieve

these goals leads to its self as a self-regulating system focused. Therefore, the process of self-regulation, along with other potential abilities, defines an internal plan of professional self-identity. The process of development and self-realization of the individual is determined by his self-transformation, self-correction and self-control and determination of their implementation.

We discuss the basic idea of the technology personal and professional engineer and design the future of organizational and psychological and pedagogical conditions for its implementation. It was found that this technology considering the learning process as the active involvement of their own knowledge of the individual student, and understands it as a dynamic process in which the identity of the student is using all available sources of knowledge to build their own world. It is concluded that this technology forms the systemic thinking, not only to develop the original creativity of the individual, but also to create a need for further self-knowledge, self-development, creativity, readiness for professional self-improvement, as well as to get an objective self-esteem.

Key words: *future engineer, readiness for professional self-improvement, knowledge, skills, concepts, personal and professional development, pedagogical conditions, demand, self-development, self-esteem, technology.*